

УДК 378.1:316.6

Крохмаль І. М.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Актуальність дослідження полягає в тому, що формування готовності під час професійної підготовки у ВНЗ є важливим стратегічним завданням.

Українське суспільство першочергово чекає від випускників ВНЗ творчого мислення, чітких цілей і завдань, широкої професійної ерудиції, високої культури й суспільної активності. Тому підготовка студентів вишів має бути спрямована на формування цих якостей у майбутніх фахівців. Проблема формування готовності студентів до майбутньої професійної діяльності є актуальною й розглядається як окреме питання загальної системи підготовки спеціалістів та її психологічного забезпечення, акцентуючи увагу на проблеми психологічної науки, що пов'язані з властивостями особистості, її психічними станами, потенційними можливостями, які й зумовлюють успішну професійну підготовку.

Проблема готовності до різних видів діяльності, визначення шляхів її формування постала предметом вивчення багатьох дослідників сучасної педагогічної та психологічної науки.

Мета статті – з'ясувати сутність поняття „професійна готовність”, визначити шляхи її формування.

У психології поняття готовності з'явилося й суттєво пов'язувалося з необхідністю визначення рівня можливостей людини до ефективного здійснення того чи іншого виду трудової діяльності. Ґрунтовний аналіз поняття готовності в галузі педагогічної психології, а саме при розкритті проблеми вдосконалення процесу підготовки у ВНЗ надають учені (О. Абдуліна, Л. Долинська, В. Крутецький, Н. Кузьміна, О. Кулюткін, В. Сластьонін та ін.), довузівської (П. Горностай, М. Левченко та ін.), післявузівської (О. Мороз, Т. Полякова та ін.) підготовки педагогічних кадрів, профдіагностики і профвідбору до педагогічної професії (К. Вербова, Г. Радчук та ін.). Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що в низці досліджень готовність розглядається як інтегральне особистісне утворення. У наукових джерелах вона називається по-різному: загальна (А. Деркач, Є. Романова та ін.); довготривала готовність (М. Дьяченко, Л. Кандибович, М. Левітов та ін.); підготовленість (В. Крутецький, С. Максименко, А. Пуні, Т. Щербан та ін.). Готовність як підготовленість розглядається у працях М. Дьяченка, Л. Кандибович, Є. Козлова, С. Максименка, С. Терещука та ін. У цілій низці наукових робіт вищезазначених дослідників готовність розгляється в тісному зв'язку з формуванням, розвитком і вдосконаленням психічних процесів, станів, якостей особистості, необхідних для успішного виконання

професійної діяльності. Ученими визначено кілька головних напрямів у вирішенні питання про специфічні особливості готовності до професійної діяльності й змістовно схарактеризовано поняття „загальна готовність до праці” (Г. Асмолов, К. Платонов, А. Прангвішвілі, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін.); детально розроблено структуру готовності (Є. Клімов, В. Крутецький, Н. Кузьміна, А. Маркова та ін.); проаналізовано структурні компоненти й показники готовності до педагогічної діяльності (Г. Балл, А. Деркач, М. Папуча, А. Пуні, В. Семиченко, В. Сластьонін та ін.); здійснено пошуки рівнів сформованості психологічної готовності (М. Боришевський, М. Дьяченко, Є. Калінін, Л. Кандибович, Л. Кондрашова, Л. Орбан, О. Мешко та ін.); описані критерії готовності та розробка на їх основі психологічної моделі професіонала (Е. Іванова, Є. Чугунова та ін.); досліджено показники моральної готовності (І. Гоян, О. Іващенко та ін.).

Окремі вчені у своїх дослідженнях розглядають готовність у двох формах: довготривала – детермінує типові форми поведінки за рахунок психічних утворень особистісного рівня (А. Деркач, І. Кон, В. Крутецький та ін.); короткочасна – зумовлюється перебігом психічних станів у певних ситуаціях (Ф. Горбов, М. Левітов та ін.).

У тлумачному словнику української мови подається таке визначення поняття готовності – „згода зробити що-небудь”, „стан готового” [4].

За словником С. І. Ожегова „готовність” – це стан, при якому усе зроблене, усе готове для чого-небудь [11].

Поняття „психологічна готовність до діяльності” було введено в науковий обіг у 1976 році білоруськими дослідниками М. Дьяченко і Л. Кандибовичем. Відповідно до змісту й конкретних завдань, що розв’язуються суб’єктом трудової діяльності, готовність поділяють на короткотривалу (ситуативну), що детермінується відповідними психічними станами, і порівняно сталу, що визначається стабільними властивостями (особливостями) особистості.

Психологічна готовність – це виявлення сукупності властивостей і стану особистості [8, с. 8]. Готовність – це не тільки властивість чи ознака окремої особистості, це концентрований показник діяльності сутності особи, міра її професійної здатності.

Психологічна готовність містить у собі, з одного боку, запас професійних знань, умінь і навичок; з іншого – риси особистості: переконання, педагогічні здібності, інтереси, професійну пам’ять, мислення, увагу, педагогічну спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, що забезпечать успішне виконання професійних функцій. М. Дьяченко і Л. Кандибович готовність до того чи іншого виду діяльності визначають як цілеспрямований прояв особистості.

Шляхи формування психологічної готовності до професійної діяльності вивчалися такими українськими дослідниками, як: Г. Балл,

Г. Костюк, Є. Мілерян, В. Моляко, П. Перепилиця, М. Смульсон та ін. Основою професійної готовності, на думку вчених, постає комплексна здатність до діяльності певного типу. Учені Г. Балл, П. Перепелиця у своїх дослідженнях вказують на те, що основу формування готовності до професійної діяльності слід вбачати не в розвитку операційно-технічних умінь та навичок, а спираючись на такий визначальний параметр готовності, як „комплексна здатність” [12]. Вона розглядається авторами як утворення, що складається з мотиваційної (схильність до певної діяльності) та інструментальної (інтелектуальні та емоційні механізми регуляції діяльності) сторін. Значна увага дослідників зосереджена на вивченні процесу професійного становлення майбутнього вчителя, організації психологічної підготовки до педагогічної праці в умовах навчального закладу. З одного боку, професіоналізм – це інтегральна якість, властивість особистості, що формується у спілкуванні й діяльності, а з другого – це процес і результат спілкування і діяльності. Учені вказують на такі прояви готовності педагога: позитивне ставлення до праці, певний рівень оволодіння педагогічними знаннями, вміннями та навичками, самостійність у розв’язанні професійних завдань, моральні риси особистості, розвиток педагогічних здібностей, наявність професійно-педагогічної спрямованості особистості. О. Хлівна вважає, „що формування психологічної готовності повинно здійснюватися шляхом розвитку всіх структурних компонентів цієї готовності в умовах спеціально організованого навчання, яке спрямоване не тільки на оволодіння теоретичними знаннями і практичними вміннями, а й на вдосконалення психічних процесів, педагогічних здібностей, творчості” [13].

Науковці по-різному трактують поняття „готовність”, яке залежно від аспекту дослідження розглядають як „психічний стан”, „властивість”, „якість”, „структурне утворення” тощо. Проте аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що для визначення поняття „готовність” частіше науковці використовують термін „утворення”. Наприклад, *готовність* – це *стійке цілісне інтегративне утворення особистості вчителя, що забезпечує залучення його до підготовки та реалізацію кожного етапу педагогічної діяльності* [3, 137 с.]; *складне особистісне утворення, яке охоплює ідейно-моральні та професійні погляди й переконання, професійну спрямованість психічних процесів, самовладання, оптимізм, налаштованість на педагогічну працю, здатність до подолання труднощів, самооцінку результатів цієї праці, потребу в професійному самовихованні* [9]. Готовність як цілісне утворення розглядається у працях П. Атутова, А. Вайсбурга, Ю. Васильєва, А. Кочетова, як установка – у дослідженнях Д. Узнадзе, Ш. Надірашвілі, А. Прангішвілі.

Учені досліджують готовність у зв’язку з емоційно-вольовим та інтелектуальним потенціалом особистості стосовно конкретного виду діяльності та характеризують як якісний показник саморегуляції фахівця на

різних рівнях перебігу процесів – фізіологічному, психологічному, соціальному, якими визначається його поведінка. У психолого-педагогічних працях готовність визначається як активно діяльнісний стан особистості, установка на певну поведінку, мобілізація сил на виконання завдання. Ускладнюють формування готовності пасивне ставлення до завдання, відсутність плану дій та наміру максимально використати свої знання та досвід. На думку Б. Ананьєва, готовність „починає формуватися ще до початку професійної трудової діяльності, а потім розвивається разом з професійною працездатністю як потенціалом основної діяльності у сфері виробничого обслуговування” [1].

Поняття „готовності до дії” психологами трактується як „стан мобілізації всіх психофізичних систем людини, що забезпечують ефективне виконання визначених дій”. Крім готовності як психологічного стану, учені виділяють готовність як стійку характеристику особистості [9].

За Є. Павлютенковим, психологічна готовність до праці передбачає свідомий вибір професії відповідно до здібностей і можливостей. Практична готовність до праці – це наявність загальних та політехнічних знань про професії, загально трудові знання та вміння.

Л. Разборова, яка розглядає у своїх наукових працях проблему готовності у психологічному аспекті її розгляду, звертає особливу увагу на особистісні риси та стан суб'єкта, що дозволяють швидко ухвалювати рішення й успішно діяти. Предметом наукового осмислення дослідниця виділяє готовність студентів до роботи в дошкільних закладах, зазначаючи, що готовність є своєрідним станом особистості, коли її діяльність стає більш активною, продуктивною, а це дозволяє реалізувати на практиці набуті знання, уміння, навички.

Д. Мехіладзе психологічну готовність розглядає як особливий стан, що має складну динамічну структуру і є виявленням сукупності взаємопов'язаних мотиваційних і стійких вольових характеристик особистості, тому у структурі готовності потрібно розглядати моральну, психологічну та професійну сторони. Психологічна готовність до пізнавальної діяльності, за визначенням В. Войтка та Ю. Гільбуха, – це „певний рівень пізнавальної та соціальної зрілості, необхідний для успішного оволодіння програмовим матеріалом, що сприяє гармонійному розвитку особистості” [5]. В. Моляко стверджує, що готовність – це складне особистісне утворення, багаторівнева та багатопланова система якостей і властивостей особистості, які у своїй сукупності дозволяє певному суб'єкту ефективно виконувати конкретну діяльність [10].

Учені, що займаються дослідженням психологічних проблем готовності фахівців до професійної діяльності, вважають її станом, який має складну динамічну структуру, є вираженням сукупності інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових особливостей психіки людини щодо відповідності із зовнішніми умовами діяльності й майбутніми завданнями. На їхню думку, структуру готовності становлять такі властивості, риси та прояви: позитивне ставлення до діяльності; адекватні вимоги до неї;

професійні риси характеру; здібності, темперамент, мотивації; необхідні знання, навички й уміння; стійкі, професійно важливі особливості сприйняття, уваги, мислення, емоційних і вольових процесів.

Г. Балл вважає, що основу професійної готовності становить комплексна здібність фахівця до діяльності певного типу, у якій він виділяє дві сторони:

- 1) мотиваційна – схильність до відповідного типу діяльності;
- 2) інструментальна – володіння ефективними стратегіями діяльності, узагальненими способами дій та операцій.

Вони забезпечують вільну орієнтацію у відповідному предметному полі, гнучке пристосування зазначених способів до особливостей конкретних ситуацій [2].

У педагогічній літературі широкого вжитку набуло поняття „професійна готовність”, яке інколи ототожнюється з поняттям „професійна підготовка” і має кілька значень. Широко застосовується таке тлумачення: організувати щось; навчити тому, що необхідно; дати необхідні знання.

Досліджуючи проблему готовності людини до діяльності, С. Геллерштейн висунув ідею створення професіографії як науки про вивчення професій. У своїх працях він розглядав проблему про виникнення умінь у процесі діяльності, називаючи їх надбаннями, установив їх рівноцінність [6].

Сучасні вітчизняні науковці, розглядаючи готовність до педагогічної діяльності з позицій особистісного підходу, розуміють її по-різному: і як нове утворення майбутнього педагога, яке є фундаментом його професійної компетенції; і як забезпечення високих результатів педагогічної роботи, що є якістю особистості вчителя; і як „інтегративне особистісне утворення, що є регулятором та умовою успішної професійної діяльності педагогів” [9].

Нам імponує думка К. Дурай-Новакової, яка розглядає професійну готовність до педагогічної діяльності „як цілісне вираження усіх підструктур особистості, зорієнтованих на повне й успішне виконання різноманітних функцій учителя. Професійна готовність до педагогічної діяльності – складне структурне утворення, центральним ядром якого є позитивні установки, мотиви й освоєні цінності вчительської професії. До цієї готовності належать також професійно важливі риси характеру, педагогічні здібності, сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок, певний досвід їхнього застосування на практиці. Професійна готовність спрямована на професійну діяльність і має стійку установку на працю” [7]. Дослідниця вважає, що при цьому готовність не є єдністю якостей та психічного стану особистості. Вона відзначає, що психічний стан хоча й не є якістю особистості, однак він не протилежний йому, більш того – може переходити в процесі діяльності у якість. Показники професійної готовності пов’язані з особистістю та діяльністю. Показниками готовності, на її думку, є:

- зміст потреб та мотивацій педагогічної діяльності, рівень знань про сутність професій;

- ступінь усвідомлення відповідальності за результати педагогічної діяльності;
- рівень мобілізації та активізації знань, умінь, навичок і професійно-значущих якостей особистості;
- якість соціальних установок на педагогічну діяльність, рівень стабільності професійних інтересів [7].

Готовність випускника ВНЗ до професійної діяльності складається з таких блоків, як професійна орієнтація (готовність до професійного навчання), безпосередній процес опанування знаннями й уміннями в руслі відповідної професії (професійна готовність), наявність адекватних змісту діяльності якостей особистості (особистісна готовність), адаптація після завершення навчання до професії (професійна адаптація). Професійна адаптація безпосередньо залежить від якості та ефективності психологічної готовності. У зв'язку з цим особливу увагу викликають шляхи (методи, прийоми) формування готовності студентів і критерії її оцінювання. Як довготривалий процес психологічна готовність формується за допомогою низки заходів: моделювання відповідної діяльності, складання професіограм, узагальнених експертних характеристик, дискусій, ігрових методів, лекційних і практичних занять тощо, а також формування готовності до роботи в складних умовах діяльності.

Таким чином, необхідно зазначити, що вивченням проблеми формування готовності у психолого-педагогічній літературі займалися дослідники, починаючи з 80-х років ХХ ст.

Перспективою подальших наукових досліджень є визначення сутності професійної готовності майбутнього фахівця з документознавства та інформаційної діяльності та розробка системи формування готовності вищезазначених фахівців у ВНЗ України.

Список використаної літератури

- 1. Ананьев Б. Г.** Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л. : ЛГУ, 1986. – 338 с.
- 2. Балл Г. О.** Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти / Г. О. Балл, П. С. Перепелиця // Психологічні аспекти гуманізації освіти. Книга для вчителя ; за ред. Г. О. Балла. – К. – Рівне, 1996. – 167 с.
- 3. Бережинська Т. В.** Готовність вчителя до оцінювання навчальних досягнень молодших школярів / Т. В. Бережинська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2002. – № 2. – С. 134 – 138.
- 4. Великий тлумачний словник української мови [з дод. і допов.]** / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
- 5. Войтко В. И.** Школьная психодиагностика: достижения и перспективы / В. И. Войтко, Ю. З. Гильбух. – К. : Знание, 1980. – 48 с.
- 6. Геллерштейн С. Г.** Проблемы психологии профессий в системе советской психотехники / С. Г. Геллерштейн. – М. : СОЦЭКГИЗ, 1931. – 191 с.
- 7. Дурай-**

Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / К. М. Новакова. – М., 1983. – 32 с. **8. Дьяченко М. И.** Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Изд-во БГУ, 1978. – 175 с. **9. Кондрашова Л. В.** Внеаудиторная работа по педагогике в педагогическом институте / Л. В. Кондрашова. – К. : Вища шк., 1988. – 159 с. **10. Моляко В. О.** Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко. – К. : Знання, 1989. – 167 с. **11. Ожегов С. И.** Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Сов. энцикл., 1973. – 848 с. **12. Підготовка** учнів до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи) : навч. посібник / Г. О. Балл, П. С. Перепелиця, В. В. Рибалка. – К. : Наук. думка, 2000. – 188 с. **13. Хлівна О. М.** Формування психологічної готовності до роботи з обдарованими дітьми у студентів педучилища : дис. ... канд. психол. наук : 19.00. 0 / О. М. Хлівна. – К., 1999. – 159 с.

Крохмаль І. М. Проблема формування професійної готовності у психолого-педагогічній літературі

У статті розкривається поняття „готовність”, аналізуються підходи науковців щодо його визначення. Розглядаються проблеми формування професійної готовності фахівця на основі перегляду психолого-педагогічних досліджень, розкривається специфічність, значимість та шляхи формування психологічної готовності майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки.

У процесі дослідження визначені складові блоки, з яких складається готовність випускника ВНЗ до майбутньої професійної діяльності. Наголошується на актуальності та важливості професійної адаптації, яка безпосередньо залежить від якості та ефективності психологічної готовності. У зв'язку з цим особливу увагу викликають методи та прийоми формування готовності студентів і критерії її оцінювання.

Ключові слова: готовність, професійна готовність, психологічна готовність, професійна підготовка, професійна спрямованість, знання, уміння, навички, компонент, випускник.

Крохмаль І. Н. Проблема формирования профессиональной готовности в психолого-педагогической литературе

В статье раскрывается понятие „готовность”, анализируются подходы ученых о его определениях. Рассматриваются проблемы формирования профессиональной готовности специалиста на основе

просмотра психолого-педагогических исследований, раскрывается специфика, значимость и пути формирования психологической готовности будущих специалистов в процессе профессиональной подготовки.

В процессе исследования определены составляющие блоки, из которых состоит готовность выпускника вуза к будущей профессиональной деятельности. Отмечается актуальность и важность профессиональной адаптации, которая напрямую зависит от качества и эффективности психологической готовности. В связи с этим особое внимание вызывают методы и приемы формирования готовности студентов и критерии её оценивания.

Ключевые слова: готовность, профессиональная готовность, психологическая готовность, профессиональная подготовка, профессиональная направленность, знания, умения, навыки, компонент, выпускник.

Krochmal I. N. The Problem of Formation of Professional Readiness in Psychological and Pedagogical Literature.

The article deals with the concept of "readiness", the scientific approaches regarding this definition are analyzed. The problems of formation of professional readiness of the expert based on psychological, educational research is review, specificity, significance, and ways of formation of psychological readiness of future professionals in the training is revealed. The study identified the blocks that make up the readiness of Higher educational establishment graduates for future professional activities. The urgency and importance of professional adaptation is emphasized, which depends on the quality and effectiveness of psychological readiness. In this regard, methods and techniques of formation of readiness of students and the criteria for its evaluation gets special attention. Key words: readiness, professional readiness, psychological readiness, training, professional orientation, knowledge, abilities, skills component graduate.